

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 9

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

Article / Original paper

<https://doi.org/10.67227/05ksyt40>

VOLA SHE'RIYATINING POETIK XUSUSIYATLARI

Asqarov Dilmurod

O'zR FA O'zbek tili, adabiyoti va folklori instituti, katta ilmiy xodim (PhD).

e-mail: asqarov.dm.94@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-2270-4515>

Annotatsiya.

Mazkur maqolada XIX asr o'zbek mumtoz adabiyotining iste'dodli vakillaridan biri Vola she'riyatining poetik xususiyatlari tadqiq etiladi. Shoir lirikasidagi obrazlar tizimi, tashbeh, istiora, tazod kabi badiiy san'atlarning poetik funksiyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, Vola ijodida ishqiy lirika, hijron va visol motivlari hamda ijtimoiy-falsafiy qarashlarning badiiy ifodasi yoritiladi. Tadqiqotda shoir she'riyatining Alisher Navoiy poetik an'analari bilan aloqadorligi, xususan, muxammasnavislik an'anasi va mumtoz obrazlardan foydalanish xususiyatlariga alohida e'tibor qaratiladi. Tarixiy-qiyosiy, tavsifiy-tahliliy va matnshunoslik metodlari asosida Vola lirikasining o'zbek mumtoz she'riyati taraqqiyotidagi badiiy-estetik o'rni baholanadi.

Kalit so'zlar: o'zbek mumtoz she'riyati, poetika, lirik qahramon, badiiy obraz, tashbeh, istiora, tazod, hijron, visol, muxammas, Navoiy an'analari, ijtimoiy-falsafiy lirika.

ПОЭТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЭЗИИ ВОЛА

Аскаров Дилмурод

Институт узбекского языка, литературы и фольклора Академии наук Республики Узбекистан, старший научный сотрудник (PhD).

Аннотация.

В статье исследуются поэтические особенности творчества Вола — одного из талантливых представителей узбекской классической литературы XIX века. Анализируются система образов в лирике поэта и поэтические функции таких художественных приёмов, как сравнение, метафора и антитеза. Освещаются также художественное воплощение любовной лирики, мотивов разлуки и воссоединения, а также социально-философских взглядов в творчестве Вола. Особое внимание уделяется связи поэзии Вола с поэтическими традициями Алишера Навои, в частности традиции создания мухаммасов и особенностям использования классических образов. На основе историко-сравнительного, описательно-аналитического и текстологического методов оценивается художественно-эстетическое место лирики Вола в развитии узбекской классической поэзии.

Ключевые слова: узбекская классическая поэзия, поэтика, лирический герой, художественный образ, сравнение, метафора, антитеза, разлука, воссоединение, мухаммас, традиции Навои, социально-философская лирика.

POETIC FEATURES OF VOLA'S POETRY

Asqarov Dilmurod

Institute of Uzbek Language, Literature and Folklore, Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Senior Researcher (PhD).

Abstract.

This article examines the poetic features of the works of Vola, one of the talented representatives of nineteenth-century Uzbek classical literature. It analyzes the system of images in the poet's lyrics and the poetic functions of such literary devices as simile, metaphor, and antithesis. The study also explores the artistic representation of love poetry, the motifs of separation and reunion, and socio-philosophical views in Vola's works. Particular attention is paid to the relationship between Vola's poetry and the poetic traditions of Alisher Navoi, especially the tradition of composing mukhammas and the distinctive use of classical imagery. Using historical-comparative, descriptive-analytical, and textual methods, the study assesses the artistic and aesthetic significance of Vola's lyric poetry in the development of Uzbek classical poetry.

Keywords: Uzbek classical poetry, poetics, lyrical hero, literary image, simile, metaphor, antithesis, separation, reunion, mukhammas, Navoi traditions, socio-philosophical poetry.

Kirish. Vola she'riyati XVIII asr oxiri – XIX asr birinchi yarmidagi o'zbek mumtoz lirikasining an'anaviy poetik tizimi bilan chambarchas bog'liq holda shakllangan. Shoir ijodida mumtoz she'riyatga xos g'azal, muxammas kabi janrlar, ishqiy-falsafiy mazmun, ramziy obrazlar, tashbeh, tazod, istiora, talmeh va mubolag'a singari badiiy vositalar

faol qo'llanadi. Biroq Vola poetikasining o'ziga xosligi an'anaviy badiiy vositalarning shoirning individual kechinmalari, ijtimoiy kuzatuvlari va hayot haqidagi falsafiy mushohadalari bilan uyg'unlashganida namoyon bo'ladi. Shu sababli uning she'riyatini faqat mumtoz poetik qoliplarning takrori sifatida emas, balki an'ana va individual ijodiy tafakkurning o'zaro uyg'unlashuvi sifatida baholash mumkin.

Adabiyotlar tahlili

Vola she'riyatining poetik xususiyatlarini tadqiq etishda, avvalo, shoirning hayoti, ijodiy faoliyati va adabiy merosiga oid tazkiraviy hamda tarixiy-adabiy manbalarning ilmiy ahamiyatini belgilash lozim. Vola merosining yaxlit devon holida bizgacha yetib kelmagani, uning she'rlari asosan turli bayoz va majmualar tarkibida saqlanib qolgani shoir ijodini o'rganishda manbashunoslik va matnshunoslik masalalarini muhim o'ringa olib chiqadi. Shu jihatdan Vozehning tazkiraviy asarida Vola shaxsiyati va ijodiy faoliyatiga oid ma'lumotlarning qayd etilishi shoir haqidagi dastlabki biografik va tarixiy-adabiy tasavvurlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Keyingi ensiklopedik manbalarda ham Vola XVIII asr oxiri – XIX asr birinchi yarmidagi o'zbek mumtoz adabiyoti vakili, turkiy va forsiy tillarda ijod qilgan shoir sifatida tavsiflanadi [1; 158–159-b.].

Vola ijodining poetik xususiyatlarini aniqlashda uning mumtoz adabiy an'analar bilan bog'liqligi alohida ahamiyatga ega. Shoirning Navoiy g'azallariga muxammaslar bog'lagani hamda Hofiz ijodiy merosiga murojaat qilgani haqidagi ma'lumotlar qayd etiladi [1; 158–159-b.]. Mazkur dalillar Vola poetikasini an'ana va ijodiy davomiylik nuqtayi nazaridan o'rganish zarurligini ko'rsatadi. Xususan, muxammas bog'lash mumtoz she'riyatda faqat mavjud matnga shaklan ergashish emas, balki boshqa ijodkor poetik dunyosi bilan badiiy muloqotga kirishish shakli sifatida ham namoyon bo'ladi. Shu sababli Vola muxammaslarini Navoiy poetik an'analari, obrazlar tizimi, qofiya va radif, mazmuniy rivoj hamda individual ijodiy yondashuv jihatidan qiyosiy tahlil qilish muhimdir.

O'zbek mumtoz she'riyatining poetik qonuniyatlarini o'rganishga bag'ishlangan A. Hayitmetov tadqiqotlarida Navoiy lirikasining badiiy xususiyatlari, obrazlar tizimi va mumtoz poetik tafakkurning o'ziga xos jihatlari yoritilgan [3; 45–52-b.]. Ushbu nazariy qarashlar Vola lirikasidagi an'anaviy obrazlarning poetik funksiyasini aniqlashda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Chunki Vola she'rlarida oy, quyosh, gul, sunbul, zulf, shom kabi obrazlar mumtoz lirikaning tayyor poetik unsurlari sifatida emas, balki muayyan ruhiy holat va lirik vaziyatni ifodalovchi badiiy vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Yo. Is'hoqovning mumtoz poetika masalalariga bag'ishlangan tadqiqotlarida badiiy tasvir vositalari va poetik san'atlarning mazmun hosil qilishdagi o'rni alohida ta'kidlanadi [4; 67–74-b.]. Bu qarashlar Vola lirikasidagi tashbeh, istiora va tazod singari badiiy vositalarning funksional xususiyatlarini tahlil qilish imkonini beradi. Xususan, shoir she'rlarida uchraydigan "hijron tig'i", "vasl marhami", "charxi zolim", "mushkfom niqob" kabi birikmalar ruhiy va ijtimoiy mazmunning poetik obrazlar vositasida konkretlashtirilganini ko'rsatadi. Bunday tasvirlarda abstrakt tushuncha aniq va hissiy ta'sirchan obraz orqali ifodalanadi.

Vola she'riyatida tazod san'ati ham poetik mazmunni kuchaytiruvchi muhim vositalardan biridir. Mumtoz she'riyat nazariyasiga oid tadqiqotlarda tazod qarama-qarshi tushunchalar orqali fikrning ta'sirchanligini oshiruvchi, mazmundagi ichki ziddiyatni badiiy jihatdan yorqinlashtiruvchi vosita sifatida baholanadi [4; 112–118-b.]. Vola ijodidagi "dono" va "nodon", "qon yutmoq" va "tarab jomini ichmoq" kabi qarama-qarshiliklar shoirning poetik fikrlash uslubida tazodning muhim o'rin tutganini ko'rsatadi. Bunda qarama-qarshi tushunchalar faqat estetik bezak vazifasini bajarmaydi, balki jamiyatdagi ma'naviy va ijtimoiy nomutanosiblikni umumlashtirishga xizmat qiladi.

Vola poetikasini tadqiq etishda mumtoz she'riyatdagi ramz va timsollarning semantik imkoniyatlari haqidagi qarashlar ham muhimdir. I. Haqqulov tadqiqotlarida mumtoz adabiyotdagi obrazlar va ramzlarning ko'p qatlamli mazmun kasb etishi, ular tashqi tasvir bilan bir qatorda inson ruhiyati va falsafiy mushohadalarni ifodalash imkoniyatiga egaligi ta'kidlanadi [5; 73–80-b.]. Bu nazariy yondashuv Vola lirikasidagi ishqiy obrazlarning ichki poetik mohiyatini aniqlashga yordam beradi. Xususan, oy va quyosh yor jamolining tashqi belgisi sifatida qo'llansa, hijron va visol bilan bog'liq obrazlar lirik qahramonning ichki ruhiy holatini ifodalashga xizmat qiladi.

Mumtoz lirikaning ishqiy-falsafiy xususiyatlarini o'rganishda hijron va visol motivlari alohida o'rin tutadi. I. Haqqulov mumtoz she'riyatdagi ma'naviy va irfoni obrazlar tizimini tahlil qilar ekan, ishqiy kechinmalar ko'pincha insonning ichki ruhiy holati va ma'naviy izlanishlari bilan bog'liq holda namoyon bo'lishini ko'rsatadi [5; 95–101-b.]. Vola she'riyatida ham hijron "tig'", ko'ngil "zaxm", visol esa "marham" obrazlari vositasida ifodalanadi. Bu poetik model shoirning abstrakt ruhiy holatlarni konkret tasvir vositasida ifodalashga intilganini ko'rsatadi. Natijada hijron va visol an'anaviy ishqiy motiv bo'lish bilan birga, lirik qahramon ruhiyatidagi azob va taskin holatlarini ifodalovchi poetik birliklarga aylanadi.

O'zbek adabiyoti tarixiga oid fundamental tadqiqotlarda XVIII–XIX asrlardagi adabiy jarayonning muhim xususiyatlaridan biri sifatida mumtoz an'analarning davom etishi, Navoiy poetik maktabining ta'siri, g'azal va muxammas kabi janrlarning rivojlanishi hamda turkiy va forsiy adabiy aloqalarning mustahkamligi qayd etiladi [6; 214–221-b.]. Ushbu ilmiy qarashlar Vola ijodini davrning umumiy adabiy jarayonidan ajratib o'rganish mumkin emasligini ko'rsatadi. Shoirning turkiy va forsiy tillarda ijod qilgani, Navoiy va Hofiz merosiga murojaat qilgani uning poetik dunyosi ikki adabiy-madaniy an'ana o'zaro ta'sirida shakllanganini anglatadi.

Vola lirikasining ijtimoiy-falsafiy qatlamini o'rganishda tarixiy-adabiy tadqiqotlar ham muhim ahamiyatga ega. R. Shamsutdinov va hammualliflar Vola ijodida xalq hayotidagi og'irliklar, turmush mashaqqatlari va davrning murakkab ijtimoiy holatlari aks etganini qayd etadilar [2; 39-b.]. Ushbu qarash Vola she'riyatidagi ijtimoiy mazmunni aniqlash uchun muhim ilmiy asosdir. Xususan, shoirning "charxi zolim" obrazi hayotning beqarorligi va adolatsizlikni umumlashtiruvchi poetik timsol sifatida talqin qilinishi mumkin. Bu jihatdan Vola lirikasida ishqiy va ijtimoiy-falsafiy mazmun bir-biridan ajralgan holda emas, balki yagona poetik tafakkur tizimida namoyon bo'ladi.

Vola ijodini poetik jihatdan o'rganishda matnshunoslik masalasi ham dolzarbdir. Ensiklopedik manbalarda shoirning ikki devon tuzgani, biroq ular hozirgacha aniqlanmagani, uch ming misradan ortiq she'rlari esa turli bayozlarda saqlanib qolgani qayd etiladi [1; 158–159-b.]. Bu holat Vola poetik merosini to'liq baholashda mavjud she'riy matnlarning variantlarini qiyoslash, janr xususiyatlarini aniqlash va ishonchli ilmiy-tanqidiy matn yaratish zarurligini ko'rsatadi. Chunki shoirning obrazlar tizimi, badiiy san'atlarni qo'llash usuli, poetik til va individual uslubini to'liq tadqiq etish, avvalo, uning merosini imkon qadar to'liq matniy korpus sifatida aniqlashga bog'liq.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mavjud tadqiqotlarda Vola haqida asosan biografik ma'lumotlar, adabiy muhitdagi o'rni, mumtoz an'analar bilan aloqadorligi va saqlanib qolgan merosi to'g'risida muhim fikrlar bayon etilgan [1; 158–159-b.; 2; 39-b.]. Mumtoz poetikaga bag'ishlangan nazariy tadqiqotlarda esa obrazlilik, ramziylik, badiiy san'atlar, an'ana va individual mahorat masalalari keng yoritilgan [3; 45–52-b.; 4; 67–74-b.; 5; 73–80-b.]. Biroq mazkur nazariy qarashlarni bevosita Vola she'riyati misolida tizimli va kompleks qo'llash, shoirning individual poetik uslubini aniqlash, uning obrazlar tizimi hamda Navoiy an'analari bilan bog'liqligini maxsus tadqiq etish hali dolzarb ilmiy vazifalardan bo'lib qolmoqda.

Vola she'riyatining poetik xususiyatlarini tadqiq etishda tazkiraviy va ensiklopedik ma'lumotlar, o'zbek mumtoz adabiyoti tarixiga oid fundamental tadqiqotlar hamda mumtoz poetika nazariyasiga bag'ishlangan ilmiy ishlar muhim manbaviy va metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu manbalar asosida Vola lirikasining obrazlar tizimi, tashbeh va istioralarning badiiy funksiyasi, tazod poetikasi, hijron va visol motivlari, ishqiy hamda ijtimoiy-falsafiy mazmunning uyg'unligi, shuningdek, Navoiy poetik maktabi bilan ijodiy aloqadorligini kompleks o'rganish mumkin. Shu jihatlar Vola she'riyatining o'zbek mumtoz adabiyoti tarixidagi o'ziga xos badiiy-estetik o'rnini yanada aniq belgilash imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda Vola she'riyatining poetik xususiyatlarini yoritishda tarixiy-qiyosiy, biografik, tavsifiy-tahliliy va matnshunoslik metodlaridan foydalanildi. Tarixiy-qiyosiy metod asosida shoir ijodining XVIII asr oxiri – XIX asr birinchi yarmidagi adabiy jarayon hamda Alisher Navoiy va Hofiz poetik an'analari bilan aloqadorligi o'rganildi. Tavsifiy-tahliliy metod yordamida Vola she'rlaridagi obrazlar tizimi, tashbeh, istiora, tazod kabi badiiy san'atlarning poetik funksiyasi tahlil qilindi. Matnshunoslik yondashuvi orqali bayozlarda saqlangan she'riy merosning o'ziga xosligi va variantlilik masalalariga e'tibor qaratildi. Shuningdek, tadqiqotda tizimli va kompleks yondashuv asosida Vola lirikasining ishqiy, ijtimoiy-falsafiy va badiiy-estetik jihatlari o'zaro bog'liq holda baholandi.

Natija

Vola lirikasining yetakchi xususiyatlaridan biri an'anaviy obrazlar tizimidan mahorat bilan foydalanishidir. Mumtoz o'zbek she'riyatida yorning yuzi oyga, go'zalligi quyoshga, sochi tun yoki mushkka, qomati sarvga, labi la'lga qiyoslanishi an'anaviy poetik hodisa hisoblanadi. Vola ham ana shu obrazlar tizimidan unumli foydalangan holda o'z poetik tasvirlarini yaratadi:

Yoshurmish orazin ul oy niqobi mushkfom ichra,

Nihon bo'lg'on kibi ko'zdin quyosh ruxsori shom ichra.

Mazkur baytda bir necha poetik tasvir qatlamlari o'zaro uyg'unlashgan. Birinchi misrada yorning yuzi "oy" obraziga qiyoslanadi. "Mushkfom niqob" esa yorning yuzini yashirib turgan qora soch yoki parda obrazini anglatadi. Ikkinchi misrada ushbu holat quyoshning shom paytida ko'zdan g'oyib bo'lishi bilan qiyoslanadi. Natijada oy, quyosh, shom va mushk obrazlari o'zaro semantik aloqaga kirishib, yor jamolining yashirinishi manzarasini hosil qiladi. Bu o'rinda tashbeh bilan istiora bir-birini to'ldiradi: yor yuzi bevosita oy va quyoshga tenglashtirilsa, uning yashirilishi tabiatdagi kun botishi manzarasi orqali poetiklashtiriladi.

Mazkur baytda yorning go'zalligi bilan tabiat hodisalarining uyg'unlashtirilishi namoyon bo'ladi. Mumtoz she'riyatda tabiat tasviri ko'pincha insoniy kechinmani ifodalash vositasi sifatida xizmat qiladi. Volada ham shomning qorong'iligi va quyoshning yashirinishi tashqi manzara sifatida emas, balki oshiqning yor jamolidan ayrilish holatini ifodalovchi badiiy vosita sifatida qo'llanadi.

Vola lirikasida tazod san'ati alohida poetik ahamiyat kasb etadi. Shoir ko'pincha qarama-qarshi tushunchalarni yonma-yon qo'yish orqali ijtimoiy hayotdagi nomutanosiblik va inson taqdiridagi ziddiyatlarni badiiy umumlashtiradi. Buni quyidagi baytda yaqqol ko'rish mumkin:

Fig'on bul charxi zolimdinki, dono qon yutar doyim,

Ichar nodon tarab jomini bazmi ehtirom ichra.

Baytning poetik markazini "dono" va "nodon" tushunchalari o'rtasidagi qarama-qarshilik tashkil etadi. Ushbu qarama-qarshilik keyingi poetik birliklarda yanada kuchaytiriladi: "qon yutar" birikmasi iztirob, g'am va ruhiy azobni anglatga, "tarab jomini ichar" ifodasi shodlik, farog'at va rohat holatini bildiradi. Shunday qilib, baytda mazmuniy jihatdan bir-biriga zid ikki holat parallel tasvirlanadi. Dono insonning azob chekishi va nodonning hurmat hamda farog'atda yashashi shoirning jamiyatdagi adolatsizlikka munosabatini ifodalaydi.

Bu o'rinda "charxi zolim" obrazi ham muhim poetik vazifani bajaradi. Mumtoz adabiyotda "charx", "falak", "gardun" singari obrazlar inson taqdiriga hukmron bo'lgan beqaror va shafqatsiz hayot timsoli sifatida qo'llanadi. Vola mazkur an'anaviy obrazdan foydalanib, individual iztirobni umumlashgan ijtimoiy-falsafiy mazmunga olib chiqadi. Shoirning "fig'on"i faqat shaxsiy dard emas, balki dono va munosib insonlarning qadrsizlanishidan tug'ilgan umumiy norozilikdir. Shu jihatdan mazkur bayt Vola lirikasidagi ijtimoiy tanqid va falsafiy mushohadaning poetik ifodasini namoyon qiladi.

Vola ijodida ruhiy holatni konkret va moddiy obrazlar orqali ifodalash ham muhim badiiy xususiyatlardan biridir. Mumtoz lirika poetikasida hijron ko'pincha olov, dard, yara, tig', qon kabi obrazlar bilan ifodalanadi. Visol esa, aksincha,

davo, marham, bahor va hayot bilan bog'liq ramzlar vositasida tasvirlanadi. Vola bu an'anaviy obrazlarni o'zaro qarama-qarshi qo'yish orqali kuchli poetik ta'sir hosil qiladi:

Ko'rub ko'nglumg'a har yon zaxmlar hijroni tig'idin,
Dedilar ahli hikmat: g'ayri vasli anga marham yo'q.

Baytda hijron "tig'"ga qiyoslanib, oshiq ko'nglida jarohatlar hosil qiluvchi kuch sifatida tasvirlanadi. "Ko'ngul"ning "zaxm" olishi bevosita jismoniy holat emas, balki ruhiy iztirobning moddiylashtirilgan poetik ifodasidir. Ikkinchi misrada esa visol ana shu jarohatlarning yagona "marham"i sifatida talqin qilinadi. "Tig'" va "marham", "zaxm" va "davo" obrazlari o'zaro semantik qarama-qarshilik hosil qiladi.

Bu poetik qurilish Vola she'riyatining muhim xususiyatlaridan biri — abstrakt kechinmalarni obrazli aniqlashtirish tamoyilini ko'rsatadi. Hijron aslida ruhiy holat bo'lsa-da, shoir uni tig'ga aylantiradi; visol esa ma'naviy orzu bo'lishiga qaramay, jismoniy yaraga surtiladigan marham sifatida tasavvur qilinadi. Natijada lirik qahramonning ichki kechinmalari o'quvchi tasavvurida aniq va ta'sirchan manzaraga aylanadi.

Vola poetikasida an'anaviy obrazlarning yangi sintaktik va mazmuniy munosabatlarda qo'llanishi ham kuzatiladi. Uning muxammaslarida gul, sunbul, mashshota, yor jamoli kabi mumtoz she'riyat uchun xarakterli obrazlar keng uchraydi:

Zulfin, ey mashshota, tarqab husni behamtog'a soch,
Sunbulin gul uzra, ya'ni orazi zebog'a soch...

Mazkur misralarda "zulf" va "sunbul", "oraz" va "gul" o'rtasidagi an'anaviy poetik munosabat asosiy tasvir vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Mumtoz she'riyatda sunbul ko'pincha yorning jingalak va xushbo'y sochiga, gul esa uning yuziga qiyoslanadi. "Mashshota" obrazi esa yor go'zalligini bezash jarayoni bilan bog'liq bo'lib, baytda poetik harakatni yuzaga keltiradi. Ya'ni tasvir statik holatda emas, balki sochni yoyish, bezash, gul uzra sunbul sochish harakati orqali dinamik mazmun kasb etadi.

Muhokama

Vola ijodining Navoiy poetik maktabi bilan bog'liqligi, ayniqsa, uning muxammaslarida ko'zga tashlanadi. Muxammas bog'lash mumtoz adabiyotda faqat shakliy ergashish emas, balki avvalgi shoir poetik dunyosi bilan ijodiy muloqotga kirishish vositasi ham hisoblanadi. Vola tomonidan Navoiy g'azallariga muxammaslar bog'langani uning ulug' shoir poetikasini, obrazlar tizimini va badiiy tafakkur an'analarni puxta o'zlashtirganidan dalolat beradi. Bunda shoir tayyor poetik namunani takrorlash bilangina cheklanmay, unga o'zining individual poetik munosabatini ham qo'shadi. Shu sababli Vola muxammaslarini an'ana davomiyligi va individual ijodkorlikning birligi nuqtayi nazaridan tadqiq etish muhimdir.

Shoir ijodida intertekstual munosabat ham muhim o'rin tutadi. Alisher Navoiy va Hofiz ijodiga murojaat qilishi Vola poetik tafakkurining ikki yirik mumtoz adabiy maktab — turkiy va forsiy she'riyat an'analari bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Bu aloqadorlik faqat muayyan obraz yoki qofiya tizimining o'zlashtirilishida emas, balki mumtoz poetik tafakkurning umumiy qonuniyatlarini ijodiy davom ettirishda ham namoyon bo'ladi. Ayniqsa, turkiy va forsiy tillarda ijod qilgani Volaning badiiy dunyoqarashi ikki adabiy-madaniy makon tajribasi asosida shakllanganini anglatadi.

Vola lirikasida ishqiy va ijtimoiy-falsafiy mazmunning uyg'unligi uning poetik olamini kengaytiruvchi muhim omillardan biridir. Mumtoz lirikaning asosiy mavzularidan biri bo'lgan ishq Vola ijodida ko'pincha hijron, visol, yor jamoli, oshiqning iztiroblari orqali namoyon bo'ladi. Biroq shoirning ayrim baytlarida individual kechinma ijtimoiy hayot haqidagi mushohadalar bilan almashinadi. Bu holat uning poetik tafakkuri faqat shaxsiy tuyg'ular doirasi bilan cheklanmaganini ko'rsatadi.

Xususan, "dono" va "nodon" qarama-qarshiligi orqali shoir insonning jamiyatdagi o'rni, ilm va jaholat, adolat va adolatsizlik masalalariga munosabat bildiradi. Bu jihat Vola lirikasida didaktik-falsafiy qatlam mavjudligini ko'rsatadi. Shoirning bunday baytlarida an'anaviy poetik shakl saqlangan bo'lsa-da, mazmun hayotiy kuzatuv va ijtimoiy tajriba bilan boyitiladi. Natijada individual lirik kechinma umumlashgan insoniy va ijtimoiy mazmunga ega bo'ladi.

Vola she'riyatining yana bir muhim xususiyati uning lirik qahramon ruhiyatini dramatik qarama-qarshiliklar asosida ifodalashidir. Hijron va visol, umid va noumidlik, dono va nodon, yorning jamoli va uning niqob ortida yashirinishi kabi qarama-qarshi holatlar shoir poetik olamining ichki harakatini ta'minlaydi. Bunday ziddiyatlar bayt mazmunini rivojlantirib, lirik holatga dinamizm bag'ishlaydi.

Shuningdek, Vola she'rlarida lakonizm va mazmuniy zichlik mumtoz bayt poetikasining muhim belgisi sifatida namoyon bo'ladi. Ikki misra doirasida bir necha ma'no qatlamining mujassamlashtirilishi shoirning poetik mahoratini belgilaydi. Masalan, "charxi zolim" birikmasida ham hayotning beqarorligi, ham taqdirning shafqatsizligi, ham jamiyatdagi adolatsizlikka munosabat mujassamlashgan. Xuddi shuningdek, "hijron tig'i" va "vasl marhami" obrazlarida ishqiy kechinma bilan birga inson ruhiyatining azob va taskanga ehtiyoji umumlashtirilgan.

Xulosa

Vola she'riyatining poetik xususiyatlarini bir necha asosiy yo'nalishda umumlashtirish mumkin. Birinchidan, shoir mumtoz o'zbek va fors-tojik adabiyotiga xos an'anaviy obrazlar tizimidan samarali foydalangan. Ikkinchidan, tashbeh, istiora va tazod kabi badiiy san'atlar uning lirik tasvirining asosiy vositalaridan biri bo'lgan. Uchinchidan, abstrakt ruhiy kechinmalar tig', zaxm, marham, oy, quyosh, shom kabi konkret obrazlar vositasida poetiklashtirilgan. To'rtinchidan, ishqiy lirika ijtimoiy va falsafiy mushohadalar bilan uyg'unlashib, shoir ijodining mazmun doirasini kengaytirgan. Beshinchidan, Navoiy va Hofiz ijodiy an'analari bilan bog'liqlik Vola poetikasining intertekstual asoslarini belgilagan.

Shunday qilib, Vola she'riyati mumtoz poetik an'analarning oddiy davomchisi sifatida emas, balki ana shu

an'analarni individual badiiy tafakkur bilan boyitgan ijodkor merosi sifatida ahamiyatlidir. Uning she'rlarida an'anaviy ishqiy obrazlar, inson ruhiyatining murakkab holatlari, ijtimoiy adolatsizlikka munosabat va falsafiy mushohadalar yagona poetik tizimga birlashadi. Shu jihatdan Vola ijodini XIX asr o'zbek mumtoz lirikasining badiiy-estetik xususiyatlarini o'rganishda muhim manbalardan biri sifatida baholash mumkin. Kelgusida shoirning bayozlarda saqlangan barcha she'rlarini aniqlash va ilmiy-tanqidiy matn asosida nashrga tayyorlash uning poetik olamini yanada chuqur va xolis tadqiq etish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shamsutdinov R., Karimov Sh., Ubaydullayev O. Vatan tarixi (XVI–XX asr boshlari): oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik. 2-kitob. – Toshkent: Sharq, 2010. – 368 b.
2. Hayitmetov A. Navoiy lirikasi. – Toshkent: Fan, 1961. – 300 b.
3. Is'hoqov Yo. Navoiy poetikasi. – Toshkent: Fan, 1983. – 168 b.
4. Haqqulov I. Tasavvuf va she'riyat. – Toshkent: Adabiyot va san'at, 1991. – 184 b.
5. O'zbek adabiyoti tarixi: 5 jildlik. 3-jild / mas'ul muharrirlar va mualliflar jamoasi. – Toshkent: Fan, 1978. – B. 214–221.
6. O'zbek adabiyoti tarixi: 5 jildlik. 4-jild. – Toshkent: Fan, 1987.
7. Fitrat A. Adabiyot qoidalari. – Toshkent: O'qituvchi, 1995. – 112 b.
8. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2002. – 560 b.
9. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug'ati. – Toshkent: Akademnashr, 2013. – 408 b.
10. O'zbek mumtoz adabiyoti namunalari / tuzuvchi va nashrga tayyorlovchilar jamoasi. – Toshkent: Fan, 2003.
11. Komilov N. Tasavvuf. 1-kitob. – Toshkent: Yozuvchi, 1996. – 272 b.
12. Haqqulov I. Irfon va idrok. – Toshkent: Ma'naviyat, 1998. – 192 b.
13. Is'hoqov Yo. So'z san'ati so'zligi. – Toshkent: Zarqalam, 2006. – 320 b.